

1. Ці пішацца сёння, і, калі без прымхаў, то што іменна?
2. Ці ўзнікала жаданне перагледзець набыткі, памянцы арыенціры, звярнуцца да іншых тэм і жанраў?
3. Сфера вашых жыццёвых інтарэсаў (так званае хобі).

Уладзімір КАЛЕСНІК

ШУКАЦЬ І ЗНАХОДЗІЦЬ ПРАЎДУ

1. Хочацца, як і раней, пісаць праўду, прафесійна аналізаваць набыткі і хібы літаратурнага працэсу, спасцігаць загадкі талентаў, складаны характары, творчыя манеры самых цікавых мастакоў слова. Ранней рабіць гэта было, здаецца, прасцей і спакійней: прафесійна падрыхтаваны літаратураведы ведалі, што перш чым пісаць праўду, трэба яе знайсці, а каб шукаць і знаходзіць, неабходна валодаць метадамі і прыёмамі літаратурнага аналізу, якія вырацавала сусветнае літаратуразнаўства. Чым лепш падрыхтаваны шукальнік, тым менш будучы чапляцца да яго ідэалагічныя наглядчыкі, бо гэтая гультайна нічога, акрамя пастаноў партыі аб літаратуры ды ідэалагічных кантычак, не ведала. Праўда, былі цяжкасці і навукоўцам з вывучэннем сакрэтаў зарубежнага літаратуразнаўства: прэсы з буржуазных краін амаль не паступала, а нашы, нават акадэмічныя выданні інфармавалі скупа, часам і перакручвалі сутнасць ва ўгоду кантрпрапагандзе. На шчасце, мне дапамагалі польскія крыніцы. Польшча тады была акумулятарам заходняй думкі, прапагандыстам навінак, перадачыкам сенсацый і сур'ёзных ведаў на славянскі кантынент. Кнігі і часопісы былі тады танныя, як трэскі, я сям-так пачаў заводзіць сабе рабочую бібліятэку, дзе стаялі працы айчынных іншадумцаў, абазваных фармалістамі, а ў польскіх выданнях — еўрапейцы: мастакі слова і крытыкі, філосафы і вальнадумцы. Заставалася вініць толькі маці-прыроду, якая, можа, не дала дару інтуіцыі, які патрэбны, каб чытаць мастацкія творы пранікліва, ужываючыся ў кантэкст і падтэкст, а не па звычцы дабрадушнага чытача, які з кнігай адпачывае.

Памятаю, у аспірантуры, на перакурах у бібліятэцы мы, філолагі, пасмейваліся з калегаў, што пісалі дысертацыі па марксізме-ленінізме: «О, вам лёгка пісаць: навісьмік-ваў цытат з твораў Маркса, Энгельса, Леніна, Сталіна, запісаў на асобных папёркі, кінуй іх у рэштата, патрос, і — вышэй, як нумаркі п'ятарэі. Выцягнуў — пералішы, вось і пачатак дысертацыі, потым нашкрэбай пару сказаў каментарыя ды зноў цягну. І так да канца, пакуль не насмыкаеш 250 старонак машынапісу. У вас усё правільна, а ў нас, патэнцыяльных нацыяналістаў, усё няпэўна, падазраюць...»

Цяжкім, нават небяспечным у тых часы быў для літаратараў другі этап дасягання праўды (ён ішоў за пошукам) — гэта апаляшчэнне праўды. Вось там і лавілі нас стражы ідэалагічных запаветаў, «рэзальні» рукапісы, раскідалі гранкі набраных тэкстаў, спынялі выхад кніг. Дайшло да такога абсурднага сцвярдвання, што праўду ведаюць усе, толькі выказаць яе баяцца. Я сутыкнуўся з пачоткай яшчэ аспірантам, ледзь не выключылі за ссылку на Ластоўскага. А з набору першай кнігі, напісанай на аснове дысертацыі, якую ўхвалілі і расхвалілі на абароне прафесары Гутары і Ларчанка, а рэцэнзент Навуменка назваў таленавітай, рэспубліканскі ідэалагічны цэрбер загадаў: «Выразаць тры аркушы заходніцкай ерасі — або пад нож». Нават з кнігі «Пасланец Праметэя», прысвечанай левасектанцкаму партыйнаму функцыянеру і чуламу сем'яніну (цікавае спалучэнне), дырэктар «Юнацтва» загадаў выкінуць два крытычныя раздзелы, бо, маўляў, кніга выдаецца ў серыі «Слава твая, Беларусь» і моладзь нас не зразумее... «Аповесць пра Таўляя» заблакіравалі колішнія яго таварышы, сектанты, якія аказаліся героямі аповесці, але без арэолаў.

Вось так яно было: альбо-альбо. Даводзілася ўступаць і прыкрывацца догмачкамі. Аднак і тады, і сёння лічу самым важным не смеласць апаляшчэння праўды, а прафесійнае ўменне яе шукаць і знаходзіць. Парэзаных цэнзурай і забракаваных тэкстаў было шкада, за ўступкі няёмка, судыцца сябе тым, што магу пражыць і не друкуючыся.

Хлеб надзённы я зарабляў выкладаннем літаратуры ў Берасцейскім педінстытуце, даводзілася чытаць усе літаратуразнаўчыя курсы — ад фальклору і старажытнай літаратуры да сучаснай, вёў курсы гісторыі эстэтычных вучэнняў і нарматыўнай эстэтыкі, спецыяльныя курсы па тэарэтычных праблемах літаратуры і выяўленчага мастацтва. Апошнія з названых курсаў чытаў на аддзяленнях беларускай і рускай літаратур. Міністэрства асветы так бязбожна скарычала наборы на нашу спецыяльнасць, абразала колькасць вучэбных гадзін, што кафедра, якой я загадваў, хадзіла пад пагрозай ліквідацыі. Дабіралі вучэбныя гадзіны на сумежнай, «рускай» кафедры, акрамя мяне, яшчэ два дацэнты. Нас падтрымлівалі калегі, салідарнасць пайшла на карысць: нашы лектары развевалі міф, быццам на беларускім профілі студэнты слабакі (деревенщина) і выкладчыкі горш падрыхтаваны. Нагрузкі ў правінцыяльных педінстытутах былі многа большыя чым ва ўніверсітэтах, а я супрацоўнічаў яшчэ з АН, пісаў раздзелы для акадэмічных выданняў гісторыі беларускай літаратуры, універсітэцкіх і педінстытутскіх падручнікаў. Само сабою, займаўся літаратурнай крытыкай, пісаў нарысы, літаратурныя партрэты, эсэ, успаміны пра сустрэчы з паэтамі, водгукі на выставы мастакоў, папулярныя артыкулы для энцыклапедыі, закрытыя рэцэнзіі на рукапісы па заказах выдавецтваў, інфармацыі пра Берасцейскае літаратурнае вогнішча, якім кіраваў.

Акадэмічнае асяроддзе ў СССР лічыла многія з пералічаных жанраў легкаважнымі, яно ўзялося кіраваць навукай наменклатурна. Дырэктыўна ўвяло адзіны жанр: хопіць апісальнасці, даволі манаграфіі, нарысаў, паказчык навуковасці ў гуманітарных навуках — праблемнасць. На справе прымусовая праблематызацыя вяла да паньнятай уніфікацыі, перагружанасці прац метадалогіяй і ідэалогіяй. Даследчыкі адрывалі ад жывога працэсу і пагружаліся ў схаластыку. Спрытнігі пачалі знаходзіць праблемы там, дзе іх не было. Затое лёгка і проста было ацэньваць стандартную прадукцыю.

На Захадзе менавіта нарысы, эсэ, партрэты, рэфлексійныя нататкі лічыліся і лічацца жанрамі, якія найбольш адпавядаюць прыродзе мастацтва, дазваляюць глыбока пранікаць у псіхалогію творчасці і выяўляць індывідуальную непаўторнасць творцаў, раскрываць падтэкставыя і кантэкставыя глыбіні, паказваюць творчае працыванне тэкстаў.

Яшчэ гімназістам я вывучыў сам эстэтычныя кірункі новага еўрапейскага жывалісу і літаратуры, пачынаючы ад імпрэсіянізму і да мадэрнісцкіх даівосаў — сімвалізму, футурызму, фармалізму, абстракцыянізму і інш. Навучыўся дзяліць іх не на тры, што падабаюцца і не падабаюцца, а знаходзіць у кожнай пльні творы таленавіты і проста экстравагантныя, паблажліва цярапец выбрыкі безгустоўшчыны. У мастацтве трэба не спяшацца адкідаць усё, каб пакінуць адно мілае, а думаць над тым, што часам і брыдота, калі яна з'явілася ў парадку нязмушанай творчасці, краса на асалоду, а брыдота на перасцярогу — перад чым?

Сам авалодаў тэхнікай акварэльнага малявання і разьбой па дрэве, спрабаваў для цікавасці пераймаць розныя стылі і прыёмы мастацкага перастворэння рэчаіснасці і не кідаю гэтага занятку ўсё жыццё. Гэта патрэбна мне для таго, каб мець сувязь з мастацтвам, дасканаліць густ, бачыць агульнае і адрознае ў словесных, зракавых і пластычных вобразах.

Пішу сёння тое, што пісаў раней. Абнаўляю свае раздзелы новай акадэмічнай «Гісторыі літаратуры», і энцыклапедычныя артыкулы ўдаецца абнаўляць. Кначою нарыс пра Ф. Янкоўскага, Забэйд-Суміцкага, Сяргея Сіняка-Хмару, Дранько-Майсюка, пішу партызанскія мемуары, з якіх думаю скласці кнігу. Самі пішуцца публіцыстычныя артыкулы супраць новых забруджальнікаў літаратурнай і наогул культурнай прасторы,

але, разрадзіўшыся, не хочацца іх друкаваць: у сённяшнім балагане гэта ўсё роўна, што пугаю па вадзе.

2. Не разумею, навошта літаратару, які стараўся працаваць сумленна, прафесійна, мяняць арыенціры. Прадмет даследавання застаецца ж вяртаю той самы, якія б стыльва-эстэтычныя змены ні адбываліся ў тэкстах. Усё, створанае ў розных манерах і жанрах, акрамя бяздарнага, безгустоўнага, пустога, дэстагетараў нямашака: трукцыя на падробных лікёрах ды каньяках і мруць, як мухі, сыны Бахуса. Шкада. У Бібліі сказана, што толькі дурня няможна перавыхаваць і зрабіць разумным, а прайдзісвета зрабіць сумленным можна.

Калі ўлічыць, што ўжо некалькі гадоў як не прадаецца ў нас прэса і кніжныя навінкі са славянскага замежжа, дык можна ўявіць, як цяжка трываць чалавеку маёй прафесіі ў баракамеры прымусовай духоўнай ізаляцыі. Як узгодніць гэтую няволю з лямантамі і пісклявымі кічамі палітыканскай шантрапы ды камерцыйнай дармаедскай хеўры аб свабодзе, якая нібыта дасягнута, аб незалежнасці і іншых вясёлых ды горкіх міражах. Не хачу памёрць ў духоўнай ізаляцыі, куды заганяюць мяне і такіх, як я, прадукцыя хаосу.

Мяняць арыенціры, мяняць жанры — усё гэта набор парад для літаратурных падзёншчыкаў, якія не хочуць ці не ўмеюць уяўляць, думаць, часта не памятаюць нават сюжэта байкі Крылова «Музыканты», а пішуць свае рамесніцкія опусы па правілах ці па модзе. Здолены, прафесійна граматы літаратар, працуючы і ў самым традыцыйным жанры, можа быць арыгінальным. У Польшчы, напрыклад, хоць моцна разросся постмадэрнізм, які прапагандае вайну жанрам, тэатры збіраюць шмат публікі, ставячы п'есы А. Чэхава, М. Горькага. А мы ўсё пра падладжанне пад мадэрн, экзистэнцыялізм, сюррэалізм...

Памятаю бацькаву прымаўку: «Хто мяняе, у таго хамут гуляе» — гэта гаварылася пра коней, часам пра жонак, а я пра арыенціры ды жанры. Мастацтва патрэбна не мяняць, а руліўцы і буйныя таленты, якія адкрыюць хваробы духу народнага і вернуць годнасць нашаму цямянаму часу.

Былі гады і дзесяцігоддзі тэрору палітычнага, ідэалагічнага, а цяпер насталі часы тэрору камерцыйнага і духоўнага балагану, ён родны брат хаосу, а хаос — брыдота.

3. Сфера жыццёвых інтарэсаў звужаецца паскоранымі тэмпамі. Прычына — узрост, а яшчэ вядомае многім збыдненне і недасяжнасць жыццёва важных рэчаў, не гавару аб мільных звячках. Старасць не радасць, смерць не пацеха.

Мінулым летам, відаць, апошні раз прайшоўся са спінігам па беразе Нёмна, а на Сервячы злавіў апошняга свайго шчупака. Палюўніча стрэльба колькі гадоў адпачывае і, напэўна, застанецца ў стане супачынку, пакуль не знойдзе новага гаспадара. Цяжэй расставіцца не з любімымі, а са змястоўнымі хобі — маляванне, разьба па дрэве, фатаграфія...

Адказамі-развагамі Уладзіміра Калесніка, доктара філалагічных навук, даўняга нашага аўтара, мы заканчваем публікацыю анкеты «ЛіМа» (пачатак у нумары 14 за г. г.). Рассылаючы па адрасах пытанні, мы стараліся «ахапіць» прадстаўнікоў усіх родаў і жанраў беларускага прыгожага пісьменства. Не ўсе пажадалі падзяліцца асабістым, запаветным — і за тое няма дакору. З прыемнасцю зазначым: усе, хто адгукнуўся на нашы лісты, адкрыўся перад чытачом новымі, падчас нечаканымі гранямі сваёй асобы і таленту. Вялікі ім дзякуй за шчырасць і давер, добрага здароўя і плёну ў творчасці!

Радуюся, што магу яшчэ са смакам чытаць, думаць, дзяліцца з іншымі. На жаль, тут падсцерагаюць непрадбачаныя і неразумныя перашкоды. Напрыклад, у канцы мінулага года пошта вярнула грошы за падпіску на філасофскі часопіс «Человек», адзіную ў краінах СНД крыніцу інфармацыі пра гуманітарна-філасофскія і псіхалагічныя даследаванні чалавека ў свеце. У гэтым годзе на падпіску згадзіліся, абнавілі, а праз месяц зноў вярнулі грошы, і 1994 год мушу жыць без «Человека», бо беларуская пошта не можа дамовіцца з расейскай аб аплаце абслугоўвання, а часопіс той выходзіць раз у квартал і аб'ём яго пару сот старонак. Добра, што найшла на іншага паштарскага дыктатара фантазія не караць астракізмам «Иностранной литературы». Вядома, не з платанічнай любові «памілаваў», а паступіў, як належыць камерсанту, прагматычна: цана на замежную літаратуру таксама замежная, доларавая, значыць, будзе каштаваць даражэй. Не хочацца пасля паўвекавага прафесійнага самаўдасканалвання прыйсці да ключніка нябеснага анальфабэтам.

Цяжка змірыцца з тым, што не спраўляюся і з любімым сваім заняткам — тэхнічным даглядам аўтамабіля. «Масквіч» служыў мне 27 гадоў, і ні аднаго кіламетра мяне не буксіравалі. Аб'ездзіў на ім з сябрамі і Беларусь, і Прыбалтыку, і Закарпацце, і Крым — усюды цягнуў, як мул. Прадаў яго за сімвалічную цану электразваршчыку з лямпавага завода, дык той надзякавацца мне не можа — машына як новая, ходзіць, як гадзіннік. Цьфу, цьфу, каб не зрачы...

На станцыі абслугоўвання ганяў «Масквіч» толькі спачатку, калі там механікі яшчэ польскай гадоўлі праводзілі «ТА-1», «ТА-2» пагаспадарску, як сабе, трымалі марку. А потым прыйшлі фэззушнікі, тыя з кіпячага гаршка ўмелі хапаць падметкі на хаду адрываць. Пару разоў, калі самому не было часу сачыць за рамонтам, зажылілі новыя запчасткі, якіх я навазіў з Мінска ў партфелі, а паставілі барахолу. Тады я ўзяўся сам рабіць сабе рамонтны і прафілактыкі, як належыць: пафарбаваў свінцовым сурыкам днішча кузава, верх націраў пастамі, рабіў усё, што трэба, толькі рухавік рамантаваў мяне сусед па гаражы, стары салідны механік, які пры Польшчы пана доктара вазіў. Майго «Масквіча» ведаў увесь горад як рэліктавае цуда-юда. Навучыўся ўжо і «Жыгулі» абслугоўваць, ведаў ёсць, але сілы малавата ды і забыўліваць можа падкінуць фіглю: разбярэш карбюратар, прамыеш, прадзьмеш, а сабраўшы знойдзеш, чаго добрага, пару «лішніх» гаечак, адзін болцік і што-небудзь яшчэ...

Баюся, што з усіх маіх хобі, акрамя чытання, пісання ды малявання, найдаўжэй застанецца сад-агарод. Да агароду маці прывучыла, любавалася, хваліла сыночка, калі той вырошчваў ростам з сябе бурак або выкопваў з-пад аднаго куста аршаўкі кошык бульбы. Агарод у нас з Зосіяй родзіць цяпер — проста «закачайся». Суседзі часам зайдросцяць. З садам горш — апёкса на карлікавых яблынях: месца высокае, зямля пясчаная, у часе спёкі не хапае вады гэтым кволым дрэвам, у якіх карэнні паўзуць па версе і ад бязводдзя амаль спелыя плады асыпаюцца за адзін дзень. Пераходжу на двайныя прышчэпы, прышчэпляю клонавыя чаранкі на пенчкі антонавак, а на іх падбіраю гатунак па густу. Добра растуць і родзяць сльвы, прышчэпленыя на алычу, расце і дэспявае да добрага віна наш тутэйшы, берасцейскі вінаград, хараша паводзяць і пінскія эксперыментальныя гатункі, нават немцаў частваваў, ім спадабалася. Вырошчваю ў чаропцы ад вазона тым гасцам пару саджанцаў.

Самай цяжкай работы — перакопвання — мы ўжо з Зосіяй ўдваіх не адужаем, спадзяюся на падмогу маладых паэтаў ды інстытутскіх юных бакалаўраў, хоць апошнія пануюць і не любяць агароднічаць. Затое вясковыя настаўніцы, што выйшлі з-пад маёй крутой рукі, здагадлівыя: другая можа на выхадны дзень прыехаць з двума сынамі і памагчы ўскапаць агарод, пагаварыць, параіцца аб тым, аб сім...

Так сталася, што хобі ў мяне не аддзяляюцца ад прафесійных заняткаў, прыносяць асалоду і літаратуразнаўча праца, і выкладчыцкая. Люблю моладзь, не адчуваю сябе састарэлым духоўна, і студэнты мае не лічаць мяне за мастакоў. Пра ўсё чалавечае гаворым як партнёры...